

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Όσο θα υπάρχουν λόγιοι και διανοούμενοι που νομίζουν πως αμείβονται δυσανάλογα με την πραγματική τους αξία, θα παραπονιούνται με τα μέσα της λογισύνης τους· και όσο θα υπάρχουν κοινοβίτικα μοναστήρια, οι κατώτεροι μοναχοί θα αισθάνονται καταπιεσμένοι από τους ανώτερους και τους ηγουμένους.

Αυτά είναι και τα θέματα του τρίτου και του τέταρτου ποιήματος των Πτωχοπροδρομικών Ποιημάτων. Το σώμα-corpus όμως των ποιημάτων αυτών εμπεριέχει και άλλα δύο, τα οποία ξετυλίγονται σε διηγήσεις με λιγότερο κοινωνικά και περισσότερο ιδιωτικά θέματα: τα πάθη ενός φίλου του Βυζαντινού Αυτοκράτορα από τη στρίγκλα γυναίκα του, που τολμάει να τον αποκλείει ακόμη και από το οικογενειακό τραπέζι, με αποτέλεσμα να κοντεύει να πεθάνει της πείνας αν δεν πάρει οικονομική βοήθεια από τον αυθέντη και φίλο του (στο πρώτο ποίημα)· επίσης τις δυσκολίες ενός pater familias, που δεν καταφέρνει, ακόμη και με τη γενναιόδωρη βοήθεια του αυτοκράτορα, να θρέψει την πολυμελή οικογένειά του στο δεύτερο ποίημα.

Και τα τέσσερα ποιήματα ενώνονται σε ένα σώμα και τα εντάσσουμε –και αυτό όχι μόλις σήμερα– στο είδος των λεγόμενων επαιτικών ποιημάτων. Εξαιτίας διάφορων αδικιών και ανάξιων καταστάσεων αναγκάζουν τον κοντινό ή μακρινό φίλο του αυτοκράτορα να απευθυνθεί σ' αυτόν ζητώντας χρηματική ή και διοικητική ενίσχυση.

Η αίτηση ωστόσο ενίσχυσης είναι το μόνο κοινό στοιχείο και ο κρίκος που συνδέει τα ποιήματα αυτά. Τόσο η προσωπική ανάγκη ως θέμα όσο και ο τρόπος παρουσίασής της διαφέρουν από ποίημα

σε ποίημα. Επομένως η λογοτεχνική κατηγοριοποίησή τους στο είδος («Σάτιρα») περιορίζεται σε κάποια σατιρικά «στοιχεία» υπό το γενικότερο είδος «Επαιτική Ποίηση» (Betteldichtung).

Πραγματικά δημοφιλή και παραδομένα σε περισσότερα χειρόγραφα είναι μόνον το τρίτο και το τέταρτο ποίημα, τη στιγμή που και σήμερα ακόμη βρίσκονται διαφυλαγμένα στην πολιτιστική μνήμη των Ελλήνων διά μέσου των αιώνων.

Ε

Ήδη το 1829 εξέδωσε στο Παρίσι ο Αδαμάντιος Κοραής τα αντιγραμμένα από τον La Porte du Theil ποιήματα Γ' και Δ', που απέτελεσαν τον πρώτο τόμο των *Ατάκτων* του με σχόλια 300 σελίδων, στις οποίες συμπεριλαμβάνει ωστόσο και λίστες λέξεων με σκοπό να εξηγήσει γλωσσοφιλολογικά φαινόμενα, ενώ εμφανέστατη παραμένει σε καθεμιά σελίδα η γλωσσοπαιδαγωγική του ιδεολογία, καθώς εκφράζεται διαρκώς κατά των «βαρβαρογραφικών».

Σταθμός ωστόσο θετικής αντιμετώπισης των Προδρομικών ποιημάτων μπορεί να θεωρηθεί ο Karl Krumbacher,¹ ο οποίος στην *Ιστορία της Βυζαντινής Λογοτεχνίας* του με την εκτίμησή του ότι: «Κοινή ιδιαιτερότητα των ποιημάτων αυτών, η οποία υπερέχει κατά πολύ ως προς την ανεπανάληπτη πρωτοτυπία τους σε σχέση με τον Σπανέα και τον Γλυκά, είναι η ταπεινή τους πειστικότητα, η σαρκαστική τους χιουμοριστική αυτοανάλυση και η ρεαλιστική τους χοντροκοπιά», καταφέρει να πείσει π.χ. και τον Έλληνα λόγιο Δ. Βικέλα, ο οποίος αναφέρεται στη γνώμη αυτή, όταν στην περίληψη που έκανε ο ίδιος στα γαλλικά της ανάλογης πραγματείας του Krumbacher σημειώνει: «Ο Θεόδωρος Πρόδρομος, στιχουργός ευφορώτατος, διέφυγε την λήθη χάρις εις τινα των έργων του, άτινα γεγραμμένα εν τη κοινή γλώσση, είναι εκ των αρχαιότητας μνημείων της δημόδους φιλολογίας». Το παράθεμα αυτό συμπεριλαμβάνει στο δοκίμιό του. «Οι Βυζαντινοί ποιηταί» ο Κ.

1 Krumbacher 1897, 804 (μετ. από τα γερμανικά).

Καβάφης,² ενστερνίζεται επομένως και αυτός τις απόψεις των δύο προηγούμενων μελετητών.

Η νεότερη κριτική έκδοση των D. C. Hesselings και H. Pernot το 1910 παρουσιάζει τα κείμενα όπως τα γνώρισαν οι γενιές από το 1910 ως το 1991.

Αλλά τόσο η σχετικά μικρή εισαγωγή της έκδοσης των Hesselings/Pernot όσο και ο τίτλος *Poèmes Prodromiques en grec vulgaire* δεν αφήνουν περιθώρια για να κρίνει κανείς ποια είναι η άποψη των εκδοτών ως προς το λεγόμενο «Προδρομικό Ζήτημα». Δεν συζητείται δηλαδή αν ο γνωστός λόγιος ποιητής Θεόδωρος Πρόδρομος είναι ή όχι ο συγγραφέας των Προδρομικών, όπως ούτε αν συγγραφέας είναι ένας ή μερικοί Πτωχοπρόδρομοι, πράγμα που αργότερα προκάλεσε απέραντες επιστημονικές συζητήσεις γύρω από τα ποιήματα αυτά.

Η παρούσα κριτική έκδοση των Πτωχοπροδρομικών Ποιημάτων βασίζεται στην ανάλογη γερμανική έκδοση *PTOCHOPRODROMOS*, της σειράς *Neograeca Medii Aevi*, τόμ. 5, Κολωνία, του έτους 1991, στο άρθρο μου «Του Ptochoprodromou» στο *Byzantinisches Archiv* τόμ. 20, Βερολίνο/Νέα Υόρκη 2007, 56-76 και, εν μέρει, στο άρθρο μου «Νέα (και Παλαιά) για το (Πτωχο) Προδρομικό Ζήτημα», Πρακτικά του 3ου Συνεδρίου των Νεοελληνιστών της Ιβηροαμερικής, που εκδόθηκαν το 2007 στη Vitoria – Gasteiz, 135-141.

Στην ανά χειράς ελληνική έκδοση δεν συμπεριλαμβάνονται οι αντιστοιχίες με την έκδοση Hesselings/Pernot, εφόσον το *Λεξικό της Μεσαιωνικής Ελληνικής Δημόδους Γραμματείας 1100-1669* του

2 Καβάφης Πεζιά. Παρουσίαση, σχόλια Γ. Παπουτσάκη. Αθήνα, Φέξης, 1963, 43-50.

Ε. Κριαρά παραθέτει τα χωρία αποκλειστικά κατά την έκδοση Eidenetier και δεν έχουν επέλθει αλλαγές ούτε στην αρίθμηση των στίχων, πράγμα που κάνει την αναφορά των αντιστοιχιών περιττή. Δεν συμπεριλαμβάνονται, επίσης, τα σχόλια, ούτε, φυσικά, η γερμανική μετάφραση των τεσσάρων ποιημάτων.

Η όλη Εισαγωγή πήρε εντελώς άλλη μορφή, εφόσον προστέθηκαν και συζητούνται οι νεότερες απόψεις για τα έργα και τον συγγραφέα τους. Το επιλεκτικό Γλωσσάριο της γερμανικής έκδοσης του 1991 αντικαταστάθηκε από ένα πλήρες Γλωσσάριο, συμβολή της Τίνας Λεντάρη και του Νότη Τουφεξή, ενώ η βιβλιογραφία συμπληρώθηκε με άλλους 53 τίτλους. Τη μετάφραση των κειμένων από τα γερμανικά έκανε ο Νότης Τουφεξής και επιμελήθηκε η Τίνα Λεντάρη, ενώ την τελική μορφή της διάβασε και η Νίκη Eidenetier. Ασφαλώς η τελική ευθύνη για τυχόν λάθη ή παραλείψεις παραμένει αποκλειστικά δική μου. Τους ευχαριστώ όλους θερμά για τη συμβολή τους καθώς και ιδιαιτέρως τις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης με τον παλιό καλό μου φίλο και διευθυντή της σειράς Γρηγόρη Σηφάκη. Ιδιαίτερες ευχαριστίες απευθύνω επίσης στη Διονυσία Δασκάλου, που με πολλή γνώση και επιστημονικό και εκδοτικό φιλότιμο συνόδευσε την έκδοση ως την τελευταία στιγμή.

Ένα μεγάλο Ευχαριστώ ανήκει και στον μεγάλο ζωγράφο και φίλο Αλέκο Φασιανό, που είχε κοσμήσει ήδη και τη γερμανική έκδοση με τις πτωχοπροδρομικές του εμπνεύσεις οι οποίες κοσμούν τώρα και την ελληνική έκδοση.

Τόσο η έκδοση του 1991 όσο και αυτή η νεότερη, εν αντιθέσει με την έκδοση των Hesselting/Pernot, ακολούθησαν σύγχρονες αρχές που ισχύουν πια για μια κριτική έκδοση κειμένων της μεσαιωνικής ελληνικής δημώδους γραμματείας: Το χειρόγραφο-οδηγός διορθώνεται μόνον αν το απαιτεί το κείμενο λόγω φθοράς και όχι με ελεύθερη επιλογή («καλύτερων»), δηθεν, χωρίων των παραλλαγών. Με τον τρόπο αυτόν αποφεύγεται ένα τεχνητό, μεικτό κείμενο που αποκαταστάθηκε από διάφορες παραλλαγές με αμφίβολα κριτήρια, έτσι ώστε τελικά να κερδίζουμε ένα κείμενο που πλησιάζει ίσως αυτό που γνώριζε ο αναγνώστης/ακροατής του Μεσαίωνα.

Η ελληνική έκδοση αφιερώνεται σ' εκείνον τον ανώνυμο Έλληνα βιβλιοπώλη παλαιών βιβλίων της Κωνσταντινούπολης του έτους 1966, ο οποίος, όταν διαισθάνθηκε το ενδιαφέρον μου για τα Πτωχοπροδρομικά Ποιήματα, μου χάρισε αυθόρμητα όχι μόνον τον πρώτο τόμο των *Ατάκτων* του Αδαμάντιου Κοραή (1829), αλλά και τον τόμο *Εκλογή μνημείων της νεωτέρας ελληνικής γλώσσης* του Δ. Ι. Μαυροφρύδη (1866) με τα αναδημοσιευμένα τρίτο και τέταρτο ποιήματα της έκδοσης Κοραή. Και όχι μόνον: Μέσα στον δερματόδετο αυτόν τόμο, του οποίου και τα δύο εσώφυλλα είχαν προφανώς χαθεί, υπήρχε ως πρώτο εσώφυλλο και η χειροποίητη εικόνα όπως τη βλέπει κανείς παρακάτω, στη σελ. xxxvι.

Ο απόγονος εκείνος και φορέας του πολιτικού ελληνικού πολιτισμού εξέφραζε με το δώρο του την εμπιστοσύνη του σε έναν ξένο, νεαρό τότε, επιστήμονα, πως θα προσπαθήσει να συνεχίσει να υποστηρίζει την παράδοση της αδιάλειπτης ελληνικής πνευματικής παραγωγής.